

ПО ПЪТЯ НА МОНОТЕИЗАЦИЯТА

“Mass Conversions to Christianity and Islam, 800–1100”.

Edited by Tsvetelin Stepanov and Osman Karatay.

Palgrave Macmillan, 2023

Колективните тематични сборници са интересна за изследователите академична форма, защото позволяват дадена тема да бъде представена в светлината на най-новите достижения на науката и да бъде коментирана от множество гледни точки. В много от познатите ми публикации от този тип, кръгът на читателите е ограничен поради спецификата на проблема. При сборника „Mass Conversions to Christianity and Islam, 800–1100“, подготвен от проф. Цветелин Степанов и проф. Осман Каратай, случаят е различен. Това не означава, че текстовете са популярно четиво: напротив, на пръв поглед навлизането в темите и езика на средновековната история и литература може да обезсърчи неспециалиста (каквто е авторката на този отзив). Но прочитането на четирнадесетте текста на изследователи, базирани в България, Великобритания, Полша, Русия, Турция, Унгария и Швеция, не само уплътнява знанията ни за грандиозния процес на монотеизацията в граничните области на Елада, Рим, и Персия, класическия Стар свят, но поставя под критично оглеждане някои от универсалните митологеми на съвременните национални държави. Ще се опитам да се аргументирам.

Самото поставяне на въпросите около конверсията отваря толкова много посоки на мислене, че проблемът изглежда необозрим. Съставителите, според мене, са избрали най-продуктивния подход – събиране на едно място на исторически и географски разнообразни текстове, които постигат две цели. От една страна, добре документирани и интерпретирани казуси в грамаден ареал, които са проследени с необходимата дълбочина и научни стандарти. Непредизвикана, възникна асоциация с разкопките на древно селище – археолозите проучват методично отделни части, които обаче позволяват да се реконструира цялостната картина и да се направят обосновани интерпретации и хипотези. Изследвани ли са всички казуси? Естествено не, книгата не е енциклопедия с претенции за изчерпателност. Дава ли достатъчно научно издържана храна за размисли? В много висока степен.

На второ място, припомняме си (или узнаваме), че историята не е линейна, единна и детерминирана и е важно да се пише и чете в контекста на съвременната наука. Тази заявка става ясна още в Увода, който има централна, не спомагателна роля. Двамата съставители формулират там серия въпроси, които проблематизират дисперсното общо знание и циментирани наративи и които несъмнено усилват интереса към предложените в различните последващи текстове отговори. Сред тях бих открила мисленето на религията като език, не в семиотичния смисъл, а като фактор – а дали не и агент – на формиращи

се единни политически и религиозни територии. Друг важен исторически въпрос е на какво се дължат различните темпове на разпространение на големите монотеистични религии: някъде те се случват в два-три века, другаде – в продължение на хилядолетие. Дали основен фактор е създаването на централизирана държава на етническа основа? Степанов и Каратай формулират и подкрепят с примери версията за особеностите на племенните общности, които оказват съпротива на религията, доколкото я възприемат като заплаха от политическо подчиняване на някоя „велика сила“ (с. 10). Интересно е, че те виждат целта на своето въведение в изясняване не толкова на причините за възприемането на дадена религия, колкото на стимулите това да се случи (ако преведем така термина *incentives*). Едновременно с това, тук е формулирана и общата методологическа рамка на целия том: „много е трудно да се изградят цялостни теории, които да са с ключово значение, а още по-важно, валидни за всички общности“ (с. 14). Уводът предлага представяне на цялостната картина и съпоставка на различните пътища на конверсия – 30 впечатляващи като обхват страници – и повдига въпроси, както около самите казуси, така и за възможностите и невъзможностите за изработване на някакъв общ модел (например при сравняването на опита на северните народи с този на някои тюркски племена или на датчаните и българите). И накрая виждаме най-централната за авторката на този текст обяснителна теза: за да се осъществи обръщането на „политическото множество“ в монотеистична религия е важно хората, и на първо място управляващите слоеве, да се убедят че положението им няма да бъде разклатено.

Следващите статии могат да бъдат групирани около няколко кръга (по реда на включването и с всички условности на групите): Скандинавия (текстовете на Владислав Дучко и Хенрик Янсон – Władysław Duczko, “Approaching Salvation: Early Process of Christianisation in Viking-Age Denmark and Sweden”; Henrik Janson, “Christianisations in Scandinavia”); Средна Европа (Йън Ууд, Пшемислав Урбанчик, Александър Николов и Нора Беренд – Ian Wood, “Bruno of Querfurt and the Practice of Mission”; Przemysław Urbanczyk, “Who Converted the Poles?”; Alexandar Nikolov, “Great Moravia: The Uneasy Beginnings of Slavic Christendom”; Nora Berend, “The Christianisation of the Kingdom of Hungary”); Източна/Югоизточна Европа (Владимир Петрухин, Цветелин Степанов и Ишван Зимони – Vladimir Petrukhin, “The Choice of Faith in Early Medieval Eastern Europe”; Tsvetelin Stepanov, “The Times of St. Tsar Boris-Michael of Bulgaria (852–889; † 907): Between the Real Historical Facts of the Ninth Century and the ‘Facts’ of Selective Memory”; István Zimonyi, “The Conversion of the Volga Bulgars to Islam”); Западна и Централна Азия (Осман Каратай, Еркан Гьоксу, М. Ханефи Палабийи – Osman Karatay, “Islamization of the Turks: A Process of Mental Change”; Erkan Göksu, “The Establishment of Islam in Central Asia: Geo-Cultural Patterns and Geographical Realities”; M. Hanefi Palabıyık, “Islam in India: Acceleration Under the Ghaznavids (Tenth to Eleventh Centuries)”).

Компетентността на авторката, както и формата на отзива в никакъв случай не позволяват съдържателни или методологически коментари на статиите. Това, което бих искала да отбележа обаче е общото впечатление от сборника – впрочем прекрасно коментирано от заключителния текст на проф. Владимир Градев *In Partibus Fidelium (Postscript: Conversion as History)*, много сполучливо намерена перифраза на *in partibus infidelium*. За медиевистите стойността на сборника е несъмнена: привлечени са не само известните, но и много извори останали незабелязани, поради генезиса им в други култури; уверено, аргументирано и критично са огледани някои митологеми и общи места, „заковани“ в националните историографии; предлага се уникална възможност за сериозни съпоставки, които могат да бъдат предположени или отхвърлени. За историците на културата в други периоди и региони бих отбелязала „откриването“ в текстовете на многобройните свързаности – официални и неофициални, мисионерски и военни, литературни и археологически – между частите на светове, които сме свикнали да мислим като самостоятелни национални (или племенни) вселени. Трябва веднага да подчертая, че това не е изрична теза на авторите, но съвкупността от текстовете открива хоризонт за хипотези и предположения, за разговор (отново) в началото на ХХІ век за приликите и разликите, които ни свързват и позволяват да разширяваме и надграждаме разбирането на света, към което се стремим.

Проф. д-р Райна Гаврилова